

ALEXANDRU PĂUNESCU, *Paleoliticul și epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpați și Siret*, București, 1998, 337 p.

Alexandru Păunescu, poate cel mai mare specialist român al Paleoliticului României, a lăsat arheologiei naționale o operă vastă, cuprinzând 13 volume și peste 90 de studii și articole. O importanță deosebită o reprezintă

lucrările monografice, consacrate Paleoliticului și Epipaleoliticului – Mezoliticului. Fiecare dintre volumele realizate în cadrul *proiectului* său cuprinde una sau două provincii istorice. De exemplu, primul volum este consacrat

Moldovei și a fost divizat în două părți datorită bogatului material arheologic. Prima parte cuprinde teritoriul dintre Carpați și Siret, iar cea de-a doua parte, pe cel dintre Siret și Prut. În celelalte volume, autorul prezintă descoperirile din Dobrogea, din teritoriul de la sud de Carpați și din Transilvania (cu provinciile istorice).

Volumul supus atenției noastre a fost editat și tipărit cu sprijinul Ministerului Cercetării și Tehnologiei, în anul 1998, la Editura Satya-Sai, sub patronajul Academiei Române și al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București.

Lucrarea se constituie într-un voluminos studiu monografic, ce cuprinde cinci capitole, fiecare dintre acestea cu mai multe subcapitole, bine structurate, în cadrul cărora informația urmează cursul logic al tratării datelor pluridisciplinare. Astfel, paginile se deschid cu un „motto” al lui Alexandru Odobescu – primul inițiator al cercetărilor arheologice din România.

În continuare, paginile volumului urmează cursul firesc, cu o „Introducere” (p. 9–10) în care autorul volumului ține să sublinieze că repertoriul așezărilor paleolitice și mezolitice, descoperite ca urmare a unor intense și metodice cercetări de teren (inclusiv prin săpături de mai mică sau mai mare amploare în unele așezări), reprezintă, „un important instrument de lucru pentru cei ce doresc să cunoască perioada cea mai îndelungată a istoriei țării noastre, mai precis a celor mai vechi comunități care au locuit pe teritoriul actual al României” (p. 10).

Capitolul 1 (p. 11–14) se referă la considerațiile de ordin metodologic.

Autorul reușește foarte bine să se facă înțeles cititorilor, avizați sau amatori, prin unele considerații de ordin metodologic, cum ar fi cele privitoare la punctele depistate pe teritoriul unui sat, cele mai multe cu toponimul lor, care au fost grupate în unitatea administrativ-teritorială „județul” – unitate înseriată în provincia istorică respectivă. În cadrul fiecărui punct descoperit se insistă asupra poziției geografice, asupra descrierii și a încadrării cultural-cronologice a materialului recoltat, precum și asupra bibliografiei și evidenței colecțiilor de obiecte, fie în muzee, fie în instituții de cercetare academică sau universitară.

Capitolul 2 (p. 14 – 21) este intitulat „Istoricul cercetărilor din România”

Primele cercetări au fost începute în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și continuate mai intens în secolul următor, cu privire mai ales la Cuaternar și la fauna pleistocenă. Autorul amintește numele unor iluștri geologi și paleontologi care s-au impus prin valoarea studiilor și a descoperirilor: Gregoriu Ștefănescu, Ion Simionescu, Romulus Sevastos, P. Enculescu, Em. Protopopescu-Pache. Prima semnalare a unor materiale paleolitice se datorează lui Gregoriu Ștefănescu; în 1885, acesta găsea, pe teritoriul satului Mitoc (jud. Botoșani), câteva piese litice. După descoperirea lui Gregoriu Ștefănescu, Ion Simionescu este cel care semnală, pe teritoriul aceluiași sat, piese de silex prelucrate – printre care și un percutor cioplit pe un nucleu prismatic polifațetat. În anul 1903 apare studiul lui Romulus Sevastos asupra faunei pleistocene din Moldova, iar în

1906, se publică prima cronologie detaliată a Cuaternarului de la est de Carpați, folosindu-se, pentru studiul depozitelor, metoda stratigrafică-paleontologică. Cea de-a doua etapă a cercetărilor este legată cu precădere de figura lui Nicolae N. Moroșan (1902–1944), om de vastă cultură, deopotrivă arheolog paleolitician, paleontolog, geolog. Cea de-a treia etapă a cercetărilor privind paleoliticul din Moldova a început după sfârșitul celui de-al doilea război mondial, când Muzeul Național de Antichități reia cercetările de teren. Aici autorul scoate în evidență faptul că aceste cercetări au cunoscut o dezvoltare deosebită odată cu înființarea Sectorului Paleolitic al Muzeului Național de Antichități, devenit, tot în 1906, Institutul de Arheologie care poartă numele marelui savant Vasile Pârvan. Se efectuează numeroase săpături în aer liber și în peșteri, datorate colectivului de specialiști condus de reputatul arheolog C.S.Nicolăescu-Ploșor, prin care s-a ajuns la elaborarea unor interesante studii și lucrări monografice.

Primele descoperiri paleolitice le datorăm profesorului Vladimir Dumitrescu, care a efectuat intense săpături în așezarea cucuteniană de la Hăbășești (jud. Iași). Important de subliniat este faptul că, dintre toți arheologii care au făcut săpături pe teritoriul dintre Carpați și Prut, Nicolae N. Zaharia a fost primul care a deschis seria cercetărilor paleolitice de teren după 1950, un adevărat deschizător de drumuri în domeniul arheologiei de teren. În ceea ce privește resturile faunistice pleistocene descoperite în spațiul cuprins între Carpați și Prut, acestea reprezintă de obicei descoperiri întâmplătoare. Ele au fost analizate de geologi, geomorfologi, geografi, printre care sunt amintiți: V. Băcăuanu, I. Donisă, V. Sficlea, I. Gugiuman, Gr. Posea, A. Saraiman.

Capitolul 3 este dedicat cadrului fizico-geografic al teritoriului Moldovei dintre Carpați și Prut (p. 22–32).

În acest capitol se face o expunere a caracteristicilor fizico-geografice, printr-o succintă descriere a unităților și subunităților de relief, din punct de vedere altitudinal, avându-se în vedere extinderea lor pe fiecare județ în parte.

Capitolul 4 este consacrat unor considerații de ordin arheologico-istoric, privind evoluția culturilor paleolitice și epipaleolitice, iar spre finalul său autorul face unele observații referitoare la fauna și flora cuaternară din spațiul cuprins între Carpați și Siret. Analizând acest capitol, observăm că se insistă asupra celei mai intense zone de locuire, cea din bazinul Ceahlăului. De asemenea, se prezintă descoperirile care ilustrează o anumită cultură și se fac unele considerații privind relația om-animal, pe baza descoperirilor de faună cuaternară, ținându-se seama de punctele unde resturile osoase au apărut în complexe de locuire, asociate cu material litic, vetre de foc, dar nu sunt omise materialele arheologice descoperite izolat.

Acest capitol este structurat în nouă subcapitole. Astfel, în *primul subcapitol*, autorul face referire la punctele descoperite până în anul 1992, la „intensitatea de locuire și la etapele evolutive a culturilor paleolitice” (p. 32). Pe baza bogatelor informații bibliografice, a studierii unor colecții din muzee și a unui material bogat provenit din cercetările autorului, ca rezultat a multor

investigații timp de aproape patru decenii, Al. Păunescu ne prezintă un tabel cu totalul punctelor cu descoperiri paleolitice și epipaleolitice, care „la finele anului 1992 indica 119” (p. 32). Analizând tabelul realizat de autor, se poate observa că, teritorial, cele 119 puncte în care se includ toate nivelele de locuire, se pot grupa astfel: 28 pe teritoriul județului Suceava, 70 pe teritoriul județului Neamț, 11 în Bacău și 10 în Vrancea.

În ceea ce privește paleoliticul superior, cea mai veche industrie descoperită în spațiul dintre Carpați și Siret este atribuită Aurignacianului timpuriu (inferior). Cea mai veche locuire a fost descoperită în nivelul I (inferior) de la Cetățica I, din Bazinul Ceahlău. Unelte descoperite sunt în număr redus, lucrate în bună parte pe așchii din roci locale. Se reține atenția asupra lipsei burinelor, reprezentate doar de un singur exemplar – burin diedru de unghi, precum și existența celor trei piese bifaciale. O posibilă a doua etapă, atribuită Aurignacianului inferior („poate chiar cea mai timpurie etapă a Aurignacianului mijlociu din Bazinul Ceahlău”), este considerată locuirea nivelului I de la Cetățica II, dar materialul litic descoperit este foarte sărac și nu se pot aduce precizări suplimentare de ordin cronologic și cultural. Pe cursul mijlociu al Bistriței, o a treia etapă probabilă de evoluție a Aurignacianului o reprezintă locuirile nivelului I de la Bistricioara-Lutărie și Ceahlău-Dârțu, datate în Aurignacianul mijlociu. Aici se remarcă predominarea gratoarelor, urmate de grupa lamelor retușate, cu retușe continui sau aurignaciene; se mai constată că, în procente reduse, întâlnim atât burinul (de tip diedru de unghi), cât și raclorul. Etapa a patra probabilă de evoluție a Aurignacianului mijlociu din Bazinul Ceahlău este ilustrată de locuirea nivelului II de la Cetățica I. Din informațiile autorului, aflăm că industria litică este foarte săracă; printre uneltele descoperite predomină gratoarele, urmate de raclor. A cincea etapă probabilă de evoluție aurignaciană este prezentată ca fiind un Aurignacian postmijlociu, dacă nu chiar superior, căruia îi aparțin mai multe locuiri în Bazinul Ceahlăului. Trei dintre acestea se află pe teritoriul satului Ceahlău – nivelul II de la Cetățica II, nivelul II de la Dârțu și nivelul I de la Podiș (p. 39).

Dacă, potrivit opiniilor actuale, puținele locuiri aurignaciene descoperite între Carpați și Siret au fost încadrate în cinci etape, locuirile gravettiene, care le succed stratigrafic, par să se fi desfășurat pe parcursul a șapte etape cronologice.

Prima etapă posibilă de evoluție gravettiană este ilustrată, în urma cercetărilor în această zonă, de locuirile nivelului II de la Bistricioara-Lutărie, nivelul II de la Ceahlău-Podiș, nivelul I de la Buda-Dealul Viilor. Ca importanță a uneltelor descoperite – pentru nivelul II de la Podiș – o constituie burinele. În afara altor tipuri de unelte care apar în număr mai mic, sunt amintite cele șase unelte combinate de tipul gratoarului-burin, gratoarului-lamă tronquée și străpungătorul-lamă tronquée.

În încheierea acestui subcapitol, privind considerațiile de ordin tehnico-tipologic, Alexandru Păunescu se referă

în mod special la industria epipaleolitică de tip swiderian de la Poiana Scaune-Ceahlău. Prin bogăția materialului litic (14 117 piese, din care 343 unelte și arme), această așezare reprezintă o veritabilă așezare atelier cu caracter semipermanent. O grupă importantă de unelte o formează gratoarele, urmată de cea a vârfurilor penduculate, de tip swiderian, și a burinelor. Ca tipuri deosebite se menționează burinul plan, cel transversal pe trunchiere laterală și cel transversal pe *encoche*, iar ca forme rare sau foarte rare se amintesc: vârful de tip azilian, triunghiul asimetric (cu vârfurile sparte), cele două segmente de cerc, fragmentare, precum și trei unelte combinate (gratoar-burin, străpungător-lamă tronquée și burin-lamă tronquée). Precizăm faptul că, în mod tradițional, prima cultură a paleoliticului superior de pe terasele Bistriței a fost împărțită în trei etape: Aurignacianul inferior, mijlociu și superior (pre-gravettian), iar a doua, în patru perioade: Gravettian inferior, mijlociu, superior și final – etapizare căreia, până la apariția volumului pe care-l prezentăm, i-au fost atribuite toate descoperirile aurignaciene și gravettiene din spațiul est-carpatic al României.

Subcapitolul 3 este dedicat materiei prime necesară prelucrării uneltelor, unde sunt prezentate tipurile de roci pe care le găsim în apropiere, fie în depozite naturale, fie sub formă de galeți, cum ar fi cuarțul din prundișurile râurilor. Din acest punct de vedere se remarcă în mod deosebit carierele naturale de silex, aflate în sectorul epigenetic al văii Prutului, la nord de Mitoc, de unde – pe cale antropică, sau prin acțiunea mecanică a apei Prutului silexul „de Prut” a putut ajunge și în alte arii geografice cum ar fi în sudul Podișului Moldovei sau pe terasele Bistriței. Ca materie primă, folosită cu predilecție pe terasele Bistriței, se amintește silexul, silicolitul spongolitic, gresia cuarțitică, gresia silicoasă cu glaucolit, menilitul, marna brună bituminoasă, jaspul, care au fost utilizate în proporții diferite în toate nivelurile de locuire. De altfel, pe baza prezenței unor categorii de roci din afara ariei geografice a locuirilor, se poate stabili intenția unor contacte directe sau a unor relații de schimb ale comunităților umane, ca și dinamica deplasărilor acestora în alte medii ecologice, în căutarea vânatului sau a resurselor de materii prime. S-a constatat că, dintre toate rocile folosite, silexul – cu structura sa criptocristalină a răspuns cel mai bine cerințelor cioplitorului, atât tehnic, cât și în finisarea pieselor prin retușare. Pentru a înțelege mai bine proveniența acestor materii prime, autorul face o succintă prezentare a rocilor folosite în ceea ce privește structura petrografică și proprietățile lor fizice.

În subcapitolul 4 este prezentată proveniența ocrului roșu, precum și a hematitului, iar în continuare, în subcapitolul 5, sunt scoase în evidență uneltele și armele de os.

De reținut este faptul că materiile colorante s-au descoperit sub formă de bulgărași, de obicei mărunți, atât în locuirile gravettiene de pe valea Bistriței, cât și în nivelul epipaleolitic de la Poiana La Scaune-Ceahlău. În urma cercetărilor de teren, s-a constatat că în Bazinul Bistriței ocrul a fost găsit în următoarele stațiuni: Bistricioara-Lutărie (niv. II–III–IV–V), Bofu Mic (niv. II),

Cetățica I (niv. IV), Dârțu (niv. V), Podiș (niv. V) și Bicaz-Ciungi.

De asemenea, autorul amintește că „numeroși bulgărași de hematit au fost adunați din așezarea swideriană de la Poiana La Scaune, dar și din niv. II de locuire de la Podiș, ori de la Bicaz-Ciungi” (p. 61). În continuare se face referire la stațiunile de pe cursul inferior al Bistriței, cum ar fi nivelul II de la Lespezi-Lutărie, unde s-a găsit un bulgăraș de ocră roșu-cărămiziu, precum și un molar și un fragment de os de ren, care zăceau pe un strat de pulbere de ocră roșu, gros de 0,5 m; o falangă de animal era vopsită cu roșu. Constatăm că este mai mult decât evident că aceste descoperiri contribuie la îndreptățirea informațiilor cu privire la diversitatea preocupărilor artistice, spirituale ale comunităților umane. Este demn de reținut faptul că folosirea ocului roșu în paleoliticul superior este atestată și în alte stațiuni paleolitice din diferite spații geografice. Ne referim nu numai la componentele coloranților folosiți în arta parietală occidentală, dar și la pictarea omoplaților de mamut (îndeosebi) din paleoliticul superior est-european.

Subcapitolul 6 este rezervat unor cercetări aprofundate privind „structurile de locuire (pete de arsură și cenușă, vetre de foc simple sau amenajate, complexe de locuire) descoperite în unele așezări aparținând paleoliticului superior și epipaleoliticului” (p. 62–67).

Cele mai vechi structuri de locuire aparținând Aurignacianului inferior din Bazinul Ceahlăului au fost dezvelite în nivelul I de la Cetățica I. În continuare, avem referiri cu privire la cele mai interesante structuri de locuire dezvelite în primul nivel de la Bistricioara-Lutărie și Ceahlău-Dârțu.

În finalul acestui subcapitol se semnalează faptul că, și în așezarea epipaleolitică de tip swiderian de la Poiana Scaune-Ceahlău s-au descoperit resturile unor vetre de foc sau poate chiar ale unui mic complex de locuire. În contextul existenței acestor structuri de locuire, pe care le considerăm specifice campamentelor paleolitice de mai lungă durată, precizăm că prezența vetrelor a constituit cel mai important criteriu stratigrafic. De asemenea, componentele vetrelor (mai ales cărbunii de lemn) constituie importante repere în cercetările arheologice și în datările de cronologie absolută.

Subcapitolul 7 expune datele de cronologie relativă absolută privind evoluția diverselor locuiri paleolitice. În ceea ce privește evoluția bogatelor locuiri aparținând paleoliticului superior și epipaleoliticului din spațiul cuprins între Carpați și Siret, se încearcă să se schițeze cadrul lor cronologic, bazându-se pe vârstele de radiocarbon. S-a ținut cont și de acele vârste care indică cifre apropiate, chiar dacă indicii lor de variație, $\pm$, este mai ridicat. Pe baza vârstelor de radiocarbon se poate spune că Aurignacianul din Bazinul Ceahlăului (de pe cursul mijlociu al Bistriței) ar fi putut evolua între aproximativ 28 000 ani B.P. și 21 000 B.P.

În ceea ce privește cronologia Gravettianului, Al. Păunescu precizează că nu exclude ipoteza potrivit căreia, „în alte zone ale spațiului dintre Carpați și Siret, cum ar fi cea a cursului inferior al Bistriței, începuturile Gravettianului să se situeze ceva mai devreme, pe la

aproximativ 24 000 B.P.” (p. 70). Autorul se referă la locuirile din nivelul III de la Cetățica I-Ceahlău ($19\ 760 \pm 470$ B.P. – GrN -14 631), nivelul I de la Poiana Cireșului-Piatra Neamț, nivelele IV–V–VI de la Lespezi-Lutărie (date între $18\ 110 \pm 350$ ani B.P. – Bln-806 și $17\ 620 \pm 320$ B.P. – Bln-805), nivelul III de la Cetățica II Ceahlău și nivelul III de la Podiș ($16\ 970 \pm 360$ B.P. – GrN-14 640). Se apreciază că și locuirile din nivelul V de la Bistricioara-Lutărie, ori din nivelele IV de la Cetățica I, Dârțu și Podiș s-au desfășurat pe parcursul a 400–500 ani, între cca 15 500–15 000 ani B.P.; tot în această vreme pare să fi evoluat și locuirile nivelului II de la Buda-Dealul Viilor și cea de la Bicaz-Ciungi.

Locuirile epipaleolitice de tip swiderian s-au derulat în prima parte a fazei Dryas II a Tardiglaciului și până la începuturile Preborealului, perioadă care, cronologic, este cuprinsă între 12 300 B.P. și aproximativ 10 000 B.P.

Penultimul subcapitol – 8 – este dedicat „faunei cuaternare” de pe întreg teritoriul cuprins între Carpați și Siret, unde, până în 1992, s-a găsit un număr de 112 puncte cu descoperiri de faună. Este de menționat că cea mai mare parte a faunei este inserată în tabelele 1–8 de la pag. 72–77, reprezentând mamifere pleistocene și în foarte mică măsură faună malacologică (cum ar fi cea de la Bistricioara-Lutărie și Ceahlău-Lutărie). Un lucru important de reținut este acela că, în aceleași depuneri, de obicei loessoide, se aflau resturi osoase de mamifere, atribuite Pleistocenului superior, în asociere cu resturi de locuire aparținând diverselor nivele aurignaco-gravettiene.

Din cele discutate în acest subcapitol, observăm că fauna mamiferelor pleistocene cunoscută în spațiul dintre Carpați și Siret este relativ săracă în specii, dar cel mai bine este reprezentat mamutul, urmat de cervidee și bovidee. Fauna malacologică pleistocenă este prezentată în tabelul nr. 8, de unde rezultă că este săracă în specii, fiind culeasă din sedimentele a trei nivele de locuire aflate în Bazinul Ceahlăului (Ceahlău-Lutărie, Bistricioara-Lutărie, niv. I și II).

Ultimul subcapitol, 9, intitulat flora cuaternară, prezintă puține date asupra florei Pleistocenului superior din teritoriul cuprins între Carpați și Siret. Al. Păunescu precizează că datele au fost obținute în urma studierii, de către paleobotanistul Radu Popovici, a unor bucăți mici de cărbuni de lemn, prelevate de autor din vetrele primelor niveluri de locuire atribuite Aurignacianului de la Ceahlău-Dârțu. Pe baza acestor resturi se afirmă că în aurignacian, covorul vegetal era constituit din conifere, acestea fiind reprezentate de: *Abies alba*, *Abies pectinata* și *Pinus silvestris*. Credem că nu ar fi trebuit omise rezultatele obținute de M. Cârțumaru pe baza analizelor de polen recoltate din sedimentele stațiunilor de la Dârțu și Bistricioara-Lutărie, prin care s-au propus importante corelații de ordin cronologic, paleoclimatic și cronostatigrafic.

Capitolul 5 (p. 80–322) este cel mai întins al lucrării; el constituie repertoriul așezărilor paleolitice și epipaleolitice și al punctelor cu faună cuaternară.

În acest capitol, marea majoritate a așezărilor prezentate sunt cunoscute, așa cum a arătat autorul, fie ca rod al unor cercetărilor minuțioase de teren efectuate de unii

arheologi incluși în echipa pe care a condus-o personal, fie prin săpături de mai mică sau mai mare amploare.

Textul acestui capitol este însoțit de un bogat material ilustrativ ce cuprinde hărți județene, planuri generale ale așezărilor, planuri orizontale (cu complexe de locuire, vetre de foc), tabele cronologice, diagrame cumulative, fotografii de așezări și complexe arheologice, precum și numeroase planșe cu fotografii de unelte descoperite în nivelele de locuire .

Volumul se încheie cu trei indici: primul cuprinde punctele cu descoperiri paleolitice și epipaleolitice, pe culturi, în succesiunea lor cronologică, al doilea face referire la fauna cuaternară, iar al treilea prezintă un indice de localități, fără de care, o lucrare de asemenea nivel ar fi greu de consultat. Un rezumat consistent face

ca lucrarea să fie accesibilă și specialiștilor străini.

Alexandru Păunescu – cel mai bun arheolog al epocii paleolitice din secolul trecut, a lăsat cercetării arheologice de specialitate o vastă lucrare, prin care, în volumele tipărite în anii 1998–2002, a luat în considerare întreg teritoriul național. Adevărate și deosebit de utile instrumente de lucru, aceste volume consacrate spațiului est-carpatic (două volume), Dobrogei (un volum), spațiului de la sud de Carpați (un volum) și întregii Transilvanii, cu Țara Oașului și Maramureșul (un volum), pot fi considerate veritabile sinteze privind cunoașterea și evoluția locuirilor umane în Paleoliticul și Epipaleoliticul – Mezoliticul spațiului carpato-dunăreano-pontic.

MIHAI CUCOLEA